

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Losse nummers f 0,25.

Nieuwjaar

Luidt, klokken, 't oudjaar uit en 't nieuwe in,
En beier vrolijk boven de besneeuwde aard!
Een jaar verdwijnt; het kan toch niet bewaard?
Wis uit het slechte; maak met 't goede een begin.

Geen smart meer om wat is geweest,
Geen rouw, die ondermijnt 't gemoed,
Maak tussen rijk en arm 't weer goed,
Verzoen u in een milde geest.

Beslis een slepend oud geschil,
Partijstrijd die zich overleeft;
Naar eedler leefwijs nu gestreefd,
Naar juister wet, naar redelijke wil.

De oude hopen zeedlijk slijk:
Benepen gouddorst, oorlogswaan . . .
Vermijdt ze! En klokken, luidt voortaan
Voor 't duizendjarig vredesrijk.

Alfred Tennyson
Engels dichter, 1809-1892

De redactie en administratie wenst al de lezers
van dit orgaan een

VOORSPOEDIG 1963

NIEUWJAARSBRIEF VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

De meesten van ons hebben wel eens in hun leven het gevoel gehad, dat zij op een nieuwjaarsdag ook opnieuw zouden willen beginnen. De oude agenda wordt weggesmeten en de nieuwe ziet er — behalve die van de managers natuurlijk — nog zo maagdelijk uit. Die laatste sigaret kan nu wel weg; we gaan een nicotinelos jaar tegemoet. De afgelopen maanden (om niet te zeggen jaren) hebben ons veel problemen bezorgd; als we alles nu eens anders gingen aanpakken, zouden we dan niet een hoop nutteloze ballast overboord kunnen zetten?

Zo denken we soms in die laatste korte dagen van 't jaar. Het is alsof we na een vermoeiende dag in een verrukkelijk bad duiken om al het stof van ons te laten afspoeien. Dan hebben we daarna het gevoel dat we helemaal verfrist zijn en dat we weer aankunnen wat ons een ogenblik tevoren nog zo scheen neer te drukken.

Dat kan een verleidelijk spelletje zijn, maar het is natuurlijk een droombeeld. Niet voor niets zegt het spreekwoord, dat de weg naar de hel met goede voornemens is geplaveid. Men kan niet werkelijk uit zichzelf stappen met één enkele handbeweging een volstrekte ommekeer in zijn bestaan teweegbrengen. Dat geldt evenzeer in de samenleving. Een revolutie is hoogstens een gewelddadige stroomversnelling, nooit een absoluut breekpunt maar altijd het resultaat van een reeds lang onder de oppervlakte borrelende tegenstroom. En zo gaan insgelijks aan onze ingrijpende persoonlijke beslissingen de nodige bewuste en onderbewuste voorbereidingen vooraf.

In die zin is het dus vreemd als ons aan het begin van een nieuw jaar het gevoel bekruipt, dat we onze eigen wet drastisch zouden moeten verzetten. We hadden er trouwens even goed ieder ander ogenblik voor kunnen kiezen. Want wat is de nieuwjaarsdag anders dan een kunstmatige breuk te midden van een eindeloze aaneenschakeling van collega's die zich tot weken en maanden, tot jaren en eeuwen aaneenrijgen?

Niettemin blijft het vreemd, dat er door al die eeuwen heen van deze dag nooit iets méér gemaakt is. En vooral in onze moderne tijd mag men zich dit wel afvragen. Alles heeft immers geleidelijk zijn vaste plaats gekregen. We hebben een moederdag en een vaderdag; er is een dierendag, een dag van de Verenigde Naties en in de hervormde kring spreekt men van „geloven op maandag”. Zou het dan zo dwaas zijn de nieuwjaarsdag te introduceren als „de dag van de menselijke waardigheid”?

Menselijke waardigheid. Het is uiteraard een begrip waar men onmiddellijk allerlei beschouwingen aan zou kunnen vastknopen. Men kan er Kant bijhalen met zijn uiteenzettingen over „die Würde des Menschen” en dat zou zeker niet zinloos zijn. Men kan er ook ingewikkeld mee gaan doen door vragen te stellen als: wat is nu eigenlijk waardigheid, wat is de maatstaf van de waarde, zijn er absolute waardebegrippen e.d. Het een noch het ander is bij deze gelegenheid de bedoeling. Liever willen wij het in een-

voudige bewoordingen uitdrukken. Zoals de Engelse staatsman Gladstone het de vorige eeuw deed toen hij zei, dat op de bodem van alle problemen en stelsels de vraag ligt: „Wat dunkt u van de Mens?”

Wat men nu in de kringen van het Humanistisch Verbond in onze tijd van de mens denkt mag in grote trekken als bekend verondersteld worden. De eerbiediging van de concrete mens is misschien wel de meest centrale gedachte van het moderne humanisme. Zodra deze mens schuil dreigt te gaan achter abstracties als staat of ras of klasse staat de deur open voor afschuwelijke vormen juist van onmenselijkheid. Dan komt de mens in de verleiding voor een ideologie of een religieus fanatisme precies datgene op te offeren wat hij er aanvankelijk mee beoogde te ontzien. Dat is niet wat de humanist wil, die door de eeuwen heen immers juist de concrete mens heeft willen eerbiedigen, de menselijke zelfstandigheid tot ontplooiing heeft willen doen komen en ieder mens in zijn waarde heeft willen laten. Dat zou ook zijn wat op zo'n „dag van de menselijke waardigheid” in het middelpunt van de belangstelling behoorde te staan.

Het achter ons liggende jaar was er opnieuw getuige van hoe moeilijk het voor ons allen tezamen is om die richting in te slaan. We moeten er wel van uitgaan, dat we het stuk voor stuk willen. Niet omdat de humanisten zo'n optimistische kijk op de mens zouden hebben. Zeker niet. De mens is in menig opzicht helemaal niet zo bewonderenswaardig. Hij kan zich onder allerlei omstandigheden met een waarlijk dierlijk egoïsme en instinct tegen zijn omgeving teweestellen.

De menselijke geest heeft huiveringwekkende afgronden; voor zover wij het al niet wisten leerde de laatste oorlog het ons wel. Maar er zit ook een heel andere kant aan die mens. Hij onderscheidt zich van alle andere levende wezens door zijn neiging tot rekenschap en verantwoording, zijn kans om als méér dan een enkel biologisch wezen vorm te geven aan menselijke verbondenheid, waardoor een samenleving uitgroeit tot een gemeenschap, kortom door zijn vermogen tot medemenselijkheid.

Maar wat brengen wij ervan terecht? Als we naar het jongste verleden zien: niet altijd veel. Op internationaal gebied bleven ook dit jaar de geweldige spanningen bestaan. Het geeft een gevoel van toenemende machteloosheid de dreiging van de atoombom als een zwaard van Damocles boven het hoofd te zien hangen. Terwijl de moeilijkheden in Congo en Laos ons nog vers in het geheugen liggen doemen reeds nieuwe gevaren op aan de kim. De kwestie-Berlijn is een vrijwel doorlopende oorzaak van zorg; de Cuba-crisis bracht de wereld aan de rand van de afgrond om van de Chinees-Indische grens-geschillen nog maar niet eens te spreken. Op het congres van de Internationale Humanistische en Ethische Unie, dat in augustus van dit jaar in Oslo werd gehouden, is de nucleaire wedloop opnieuw aan de orde gesteld en als een dodelijke bedreiging voor de mensheid gekenschetst. Humanistische orga-

nisaties uit alle delen van de wereld waren het er over eens, dat men in het licht van die afschuwelijke ontwikkeling niet werkeloos mocht blijven toezien en dat er alternatieven voor het bereiken van althans enige ontspanning aan de hand moeten worden gedaan. In de eerste plaats natuurlijk door er de regeringen en de publieke opinie van te doordringen welke enorme risico's er worden genomen. Maar verder ook door het uitwerken van allerlei zuiver praktische suggesties.

Er zal minder moeten worden gedacht in zwart-wit schema's. De volken zullen de Verenigde Naties zoveel mogelijk moeten versterken, o.m. door de recrutering van een internationale politiemacht, die in noodsituaties kan optreden. Er zullen middelen moeten worden gevonden om de bewapeningsrace te temperen, maar dat kan alleen als men tegelijkertijd de achtergronden van die wedloop onder de loep neemt. Kanonnen gaan niet van-zelf af. Er is altijd wel een reden, waarom zij tenslotte worden afgeschoten. De bestrijding van honger of gebrek in grote delen van de wereld en de rechtvaardiger verdeling van welvaart zijn positieve elementen om belangentegengstellingen uit de weg te ruimen en er langzamerhand een belangengemeenschap voor in de plaats te stellen.

Van groot gewicht is bovendien, dat de publieke opinie meer en meer gaat eisen, dat men zich in het internationale verkeer houdt aan hetgeen is overeengekomen — de trouw aan het eens gegeven woord — en daarnaast dat men vormen vindt om gevestigde posities, die door de ontwikkeling der dingen eenzijdig in het nadeel van één partij zijn gaan werken, door overleg te herzien.

Het zijn gelukkig niet slechts de humanisten die zich zorgen maken. Ook uit de protestants-christelijke wereld klinken krachtige geluiden van verontrusting. De Protestantse Wereldraad van Kerken en het concilie van de Katholieke Kerk mogen zeker eveneens als positieve factoren in het huidige tijdsbestek worden gezien. Als er maar meer wordt nagedacht en minder automatisch gehandeld, zou dit al een stap vooruit betekenen. Want het is duidelijk, dat het niet de schrille stem van de ideologisch gekleurde emotie doch de — zij het dan misschien voor alsnog wat zwakkere — stem van de verantwoordelijkheid is, die de mensheid een nieuwe toekomst kan bieden. Niet in de behandeling, die de negerstudent Meredith aan de Amerikaanse universiteit van Oxford ondervond, ligt de weg naar een menswaardige toekomst, maar in het doelbewuste optreden daartegen. Zo'n behandeling zaait haat in de harten van velen en brengt het moment naderbij, dat die haat zich een uitweg zoekt.

Rassenvooroordelen zijn een welkome voedingsbodem voor het kweken van diepe tegenstellingen. Daar is ook weer bij uitstek het vraagstuk van de menselijke waardigheid in het geding. Juist omdat zij de persoonlijkheid van de betrokkene niet erkennen treffen zij sterker dan welke kritiek het hart van de beledigde. Een eenvoudige oplossing is er voor het rassenvraagstuk niet. Juist de emotionele achtergrond maakt het tot een probleem van de eerste orde. Men zou zich daar van weerszijden meer dan tot dusver rekenschap van moeten geven.

Dit alles kan niet door plotselinge beslissingen worden gewijzigd. Hier is volhardende toewijding vereist. We kunnen het ook niet alléén, maar hebben de medewerking van zeer velen nodig. Ergens moet er een begin worden gemaakt. Anders blijft alles bij het oude, terwijl juist de kernen moeten worden gevormd om straks het nieuwe te schragen. Daarom ook is het zo belangrijk dat het afgelopen jaar in ons land werd opgericht het Centrum voor Humanistische Vorming.

Dit Centrum stelt zich ten doel de mogelijkheid te bevorderen tot geestelijke vorming aan de openbare scholen ten behoeve van de buitenkerkelijke jeugd.

Tot dusver was het alleen mogelijk aan die scholen godsdienstonderwijs te ontvangen. Het humanistisch vormingsonderwijs beoogt de jonge mensen in aanraking te brengen met vragen over mens en wereld, bijbelse openbaring of menselijke vermogens. Vóór alles wil het de persoonlijke zelfstandigheidszin bevorderen. Het heeft niet de bedoeling de jongeren het humanisme aan de orde te stellen als een wijze van verantwoord mens-zijn.

De stap van de wijde internationale wereld naar dit vormingsonderwijs aan sommige scholen in ons kleine landje zal wellicht op het eerste gehoor verbazingwekkend voorkomen. Zij is dat geenszins. Bedenk wel dat wij alléén aan die wereldproblemen niet kunnen tillen. Wel dragen wij stuk voor stuk onze medeverantwoordelijkheid daarvoor. Wij mogen die niet miskennen en oefenen die ook metterdaad uit in contacten met anderen op nationaal maar vooral ook internationaal niveau. De conferentie van Oslo was daarvan slechts één van de voorbeelden. Maar diezelfde verantwoordelijkheid vergt ook dat wij geen enkel middel tot het gestelde doel veronachtzamen, al gaat het om een ogenschijnlijk heel wat bescheidener gebied. Als zodanig mag dan gelden dit belangrijke stuk vormingsonderricht, want bedenk wel: als wij aan de toekomst denken, is dit vooral ook de wereld van onze kinderen.

Deze nieuwjaarsbrief van het Humanistisch Verbond ging over de menselijke waardigheid. Dat is een moeilijk onderwerp, in zoverre het bereiken van een samenleving, waarin de menselijke waardigheid wordt gediend, enige scheppende activiteiten op alle terreinen vereist. Als er op dit punt een ei van Columbus bestond, waarom zou het dan al niet veel eerder op zijn punt zijn gezet? Het bevorderen van de menselijke waardigheid is vooral daarom een moeilijke taak omdat het een groeiproces raakt. Men moet zich geïnspireerd voelen door een idee; men moet er van jongsaf mee vertrouwd raken. De opvoeding van de jeugd mag nooit als een onbelangrijke zaak worden beschouwd. En zeker niet de opvoeding tot zelfstandig handelen en tot voortdurende verantwoording. De wereld zoals die thans reilt en zeilt is een gegeven. De tegenwoordige generatie heeft de plicht er van te maken wat er van te maken valt. De wereld van de toekomst kan misschien — en als wij het willen — betere perspectieven bieden. Want het is niet genoeg die wereld thans beter bewoonbaar te maken, maar het is tevens nodig de jeugd van nu beter toe te rusten voor de wereld van straks.

Hoofdbestuur van het
Humanistisch Verbond.

Protagoras, ± 481 in de Griekse stad Abdera aan de Noordkust van de Aegeïsche zee geboren, was een veel-reizend leraar, die echter herhaaldelijk voor langere tijd in Athene leefde, waar hij opgenomen werd in de kring van Perikles, de staatsman, die steeds verkeer zocht met kunstenaars, geleerden, dichters en denkers.

In de Griekse kultuurgeschiedenis en in die der wijsbegeerte wordt hij gerekend tot de Sofisten, een groepsaanduiding, die voor zijn tijdgenoten niet gold. De term Sofist omvatte voor hen meer dan voor ons, die haar voornamelijk in minder-waarderende zin kennen en gebruiken. Zeker heeft Protagoras geen aanleiding gegeven tot de neergaande ontwikkeling van het betrokken woord. Hij was een geniaal man, werd ook door zijn tegenstanders (o.a. door Plato) met grote achting bejegend en behoorde niet tot die „Sofisten”, die zeer negativistische, nihilistische of anti-sociale theorieën propageerden. In zoverre is echter de indeling van Protagoras bij de Sofistiek juist, dat ook hij, in tegenstelling met de vóór hem optredende denkersgeneratie, zich 1e. niet in hoofdzaak toelegde op bespiegelingen omtrent de verschijnselen om ons (de natuur), maar op het denken over de mens en diens cultuur, 2e. dat hij in zijn methode empirisch te werk ging, dus niet deductief (niet uitgaande dus van een algemeen principe als middel van verklaring) en 3e. dat zijn arbeid niet enkel en alleen bestond in onderzoek om dat onderzoek, maar ook in verbreiding en toepassing van verworven kennis en wetenschap. Met velen van zijn mede-Sofisten behoorde hij tot de eerste popularisatoren van wetenschap en de eerste leraars, zoals wij die in Europa kennen. In het bijzonder stelde Protagoras zich als taak, burgerdeugden te onderwijzen en jongens op te leiden voor het staatsleven. Aldus kweekte hij redenaars, leerde hij de taal effectief gebruiken en oefende hij jonge mensen in de kunst van het argumenteren.

Zijn houding tegenover vele van de in zijn tijd geldende waarden was relativistisch: hij was overtuigd van het betrekkelijk karakter van tradities, zeden, recht, maatschappelijke instellingen en staatsvormen. Tegenover het bestaan van goden stond hij agnostisch: hij wist het niet. Dit getuigt de aanhef van een van zijn werken: *van de goden kan ik niet weten of zij bestaan of niet bestaan, want veel belemmert ons, dit te weten, zowel het duistere van de aangelegenheid als de korte duur van het menselijk leven.*

Ons kennen is betrekkelijk. Deze overtuiging is de ondergrond van zijn meest bekende en vaak uiteenlopend verklaard woord: *van alle dingen is de mens de maat* (de z.g. homo-mensura stelling). De inhoud vloeit voort uit de leer van Heraklitus, onder wier invloed Protagoras' denken heeft gestaan. Hoogstwaarschijnlijk wil de formule dit zeggen: voor ieder is alles zo, als het hem op

het ogenblik van zijn waarnemen en ervaren toeschijnt. En dan worden met die „alle dingen” en met dat „alles” niet alleen de konkrete, zinnelijk waarneembare kwaliteiten als bitter, koud, hard, enz. bedoeld, maar ook abstracte, dus begrippen als goed, schoon, rechtvaardig. Volstrekte waarheid bestaat dus niet, alleen betrekkelijke, alleen dus voor het ogenblik van de ervaring geldende en alleen voor de waarnemende mens. De waarheid is ook nog daarom aan voortdurende veranderingen onderhevig, omdat en het waargenomen (ervarene) en de waarnemende mens steeds veranderen.

Voor de hand lag het, dat men deze stelling ook op het gebied van de praktische moraal kon toepassen en zo kon komen tot een volstrekt relativistische en hyperindividualistische opvatting omtrent zedelijke waarden. Dit geschiedde inderdaad door tijdgenoten, maar het staat vrijwel vast, dat Protagoras zelf niet tot zulke radikaal-nihilistische konsekwenties is gekomen.

Dit blijkt vooral in twee dialogen van Plato. In de bekende mythe in de *Protagoras* over het ontstaan van de mens en zijn cultuur en in de *Theaethetus* blijkt ongetwijfeld zijn overtuiging omtrent de betrekkelijke waarde van zeden, wetten enz., maar tevens zijn erkenning van hun fundamentele betekenis en geldigheid in de staatsgemeenschap.

Zonder ingeboren eerbiediging van de naaste en zonder erkenning van recht kan deze niet bestaan. Zedelijk handelen is voor Protagoras handelen naar de regelen van de samenleving. Zijn ethiek is koinonoom, d.w.z. de moraal-regels vereenzelvigt hij met de in de gemeenschap geldende regelen.

Inzake opvoeding beschouwde hij de natuurlijke aanleg en de opzettelijke vorming als evenwaardige factoren. De betekenis van deze voor ons vanzelfsprekende bewering beseffen wij alleen, wanneer wij bedenken, dat eeuwenlang eenzijdige uitgangspunten de opvattingen over opvoeding hadden beheerst (aanleg zou alleen bepalend zijn) en dat in Protagoras' tijd daarentegenover even eenzijdige theorieën werden verdedigd over het alleen-zalig-makende van geleide opvoeding.

Tenslotte moet nog naar voren worden gebracht, dat Protagoras een plaats inneemt in de geschiedenis van de straftheorieën. Hij beschouwde straffen van vergrijpen tegen anderen en tegen de gemeenschap als noodzakelijk, maar verwierp de vergeldingstheorie.

Straffen mochten alleen de belangen van de gemeenschap dienen: als middelen ter verbetering en om van misdaden af te schrikken.

In 411 werden onder de invloed van een reaktionaire golf in Athene Protagoras' werken verbrand, moest hij zelf de vlucht nemen en kwam hij door een schipbreuk om op zijn reis naar Syracuse op Sicilië. D. LOENEN

Humanistische Correspondentiekering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistische Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, Gaarne 24 ct aan postzegels insluiten. (adv.)